

connexions

Entre els Països Catalans i la independència de Catalunya

vista prèvia >

Durant molt de temps, la idea de Països Catalans ha sigut patrimoni de l'independentisme. Però a mesura que aquest s'ha tornat majoritari al Principat, s'ha anat amagant la nació sencera que ens va explicar Joan Fuster. Una qüestió de ritmes i de pragmatisme que lluny d'abandonar el projecte, el pot fer reviscolar en la mesura que la futura República catalana contribueixi al desenvolupament nacional de la resta de territoris dels Països Catalans.

Marta Rovira Martínez

Sociòloga

roviramartinez@gmail.com

Com conviuen avui les aspiracions nacionals dels diferents territoris dels Països Catalans? Per què al Principat de Catalunya hi ha un moviment independentista majoritari i als altres territoris no? Quines implicacions tindria la independència de Catalunya per a la resta dels Països Catalans?

En aquest article ens plantejem aquestes tres preguntes en relació a aquesta qüestió, a les quals intencem apuntar algunes claus de resposta. Per tothom és evident que històricament els diferents territoris inclosos en la denominació Països Catalans han tingut trajectòries polítiques molt diferents. Mentre al Principat de Catalunya s'ha assumit la idea d'una realitat nacional en relació a la identitat catalana, en els altres territoris l'assumpció d'una identitat nacional sembla difícil o impossible de donar per descomptat. Malgrat aquesta diferència fonamental, que té l'origen en trajectòries històriques i polítiques diferents, el marc dels Països Catalans conté molts vasos comunicants. El substrat cultural comú, a més, constitueix la base d'un projecte polític de caràcter nacional que té arrels

molt fortes en la societat civil dels respectius territoris. Per tant, és possible que en el futur aquesta proposta nacional, formulada com un projecte modernitzador, pugui esdevenir un eix articulador d'un nou territori polític. Ara per ara, però, la transcendència de la reivindicació independentista al Principat de Catalunya sembla haver situat la qüestió dels Països Catalans a la cara oculta de la lluna: com si no hi fos, però alhora com un fet imprescindible per comprendre la complexitat i l'abast geopolític, econòmic, cultural..., que comporta el trencament de l'Espanya de les autonomies, tal com va ser concebuda durant la Transició, i la possible creació d'un nou estat. Si hi ha alguna cosa que faria trontollar encara més les coses, més que la independència de Catalunya, fóra la possibilitat que estigués vinculada a la construcció d'una nova regió europea amb característiques d'estat nació i que abastés els Països Catalans en el seu conjunt.

Tant la reivindicació independentista al Principat, com la mateixa reivindicació pancatalanista apadrinada per Joan Fuster (1922-1992) als anys 1960, tenen orígens en paral·lel. Més

ben dit, podem dir que formen part d'una mateix moviment cívico-polític, que sorgeix en el context d'emergència dels moviments socials moderns, els moviments de masses d'una banda, i els moviments culturals de l'altra. En paral·lel als moviments de masses clàssics, dels sindicats i dels partits polítics d'esquerres, el catalanisme de caire més nacionalitzador —si voleu més radical i més liberal i jove—, que genera símbols com les diades nacionals de l'Onze de Setembre, del 25 d'abril i del 31 de desembre, és un moviment cívico-cultural que sempre bascula entre la protesta i la resistència cultural, en oposició constant a la repressió espanyola. Des de finals del XIX i els inicis del segle XX en trobem un bon nombre de mostres en petits conflictes locals, ja sigui per l'exhibició de la senyera amb les quatre barres o per una ballada de sardanes. Es tracta d'un moviment que té un fort arrelament local arreu dels Països Catalans, en múltiples entitats i agrupacions que no tenen altra pretensió que dur a terme una afirmació simbòlicocultural catalanística.

Quan Fuster el 1962 proposava la denominació Països Catalans per a

El substrat cultural comú dels Països Catalans constitueix la base d'un projecte polític de caràcter nacional que té arrels molt fortes en la societat civil dels respectius territoris

les terres de parla catalana a *Qüestió de noms*,¹ ho feia en un context de sorgiment d'una «energia civil decidida», que buscava constituir un nou projecte cultural en l'àmbit territorial de la llengua. Si en la Renaixença es produeix un primer moviment modernitzador,² als anys 1960 de la resistència cultural contra el franquisme emergeix una nova força cívico-cultural, amb presència minoritària i local, progressivament polititzada al Principat. Cal entendre, doncs, la proposta dels Països Catalans com un fet del segle XX, malgrat que en podem trobar precedents més antics. El terme formulat per Joan Fuster amb gran èxit, era una idea de fons que ja existia des de la Renaixença del segle XIX³ i que venia justificada per la història i l'origen medieval de la colonització del territori inclòs en la denominació, com ell mateix explicà. Però és en l'etapa de la Transició política quan pren més rellevància. De fet, un dels esdeveniments que més va popularitzar la mateixa noció

1 FUSTER, *Qüestió de noms*.

2 MIRA, *Crítica de la nació pura. Sobre els símbols, les fronteres i altres assaigs impetuosos*; i GREENFIELD, *Nationalism: Five Roads to Modernity*.

3 PUJOL, «Els Països Catalans i el Congrés de Cultura Catalana del 1975-1977».

de «Països Catalans» fou el Congrés de Cultura Catalana celebrat entre el 1976 i el 1977. Es tracta, doncs, d'una proposta que encaixa en el procés nacionalitzador, és a dir, en el procés de creació d'una identitat col·lectiva moderna sobre la base d'una llengua i una cultura compartides,⁴ fixant-ne aquells elements referencials que permeten institucionalitzar aquesta identitat i establir-la com a hegemònica en un territori.

Una identitat nacional feta des de la societat civil

La creació de la identitat nacional és un procés que es dona en el cas dels Països Catalans, no pas des de l'estat, sinó des de la societat civil, a través de les organitzacions petites i grans que tenen aquella base local que comentàvem. Així, trobem que als diferents territoris dels Països Catalans es produeix l'emergència d'aquest moviment en el moment que apareixen les connexions entre Barcelona i la resta dels territoris, la mobilitat geogràfica dels joves

4 SMITH, *The cultural Foundations of Nations. Hierarchy, Covenant, and Republic*; MIRA, *Crítica de la nació pura. Sobre els símbols, les fronteres i altres assaigs impetuosos*; i MIRA, *Cultures, llengües, nacions*.

estudiants o l'emergència d'una classe mitjana i obrera que promou i es mobilitza al voltant de l'activitat cultural com a eina d'afirmació, però que té una vocació clarament política —de lluita política. Si als anys 1960 neix la idea fusteriana del País Valencià, als altres territoris emergeixen també propostes en la mateixa línia, més o menys tard. Tal com explica Josep Espluga (1964), a la Franja és durant la Transició que sorgeix un moviment que promou la idea de convertir la pancatalanitat —de base lingüística— en una proposta territorial que encaixi amb el projecte polític dels Països Catalans.⁵ La Franja neix com a denominació i com a concepte territorial en el marc d'aquest moviment políticocultural. A la Catalunya del Nord, agrupats al voltant d'Òmnium o de grups d'exiliats, emergeix també un moviment cultural que es planteja com a part del projecte Països Catalans i que progressivament anirà refent els ponts amb Barcelona com a nucli de referència del país gran, fins que als anys 1990 agafa embranzida com a creador de referents d'identitat,

5 ESPLUGA, «L'associacionisme a la Franja: un model de resistència cultural en un entorn hostil».

Un cop passada la Transició, l'independentisme és qui manté el referent dels Països Catalans com una fita irrenunciable

fins i tot en la política, a Perpinyà i tot el Rosselló. En paraules d'Alà Baylac-Ferrer (1965), «la mateixa denominació que pren com a punt 0 d'origen i d'essència aquella data llunyana, existeix com a part dels Països Catalans, com a tros del poble català viu —encara— i en projecte de reviscolament i de nova embranzida, però existeix sense existir».⁶

Per tant, en el context de la Transició és quan es consolida el referent territorial dels Països Catalans per al catalanisme, al País Valencià, a les Illes, al Principat. El Congrés de Cultura Catalana en fou l'exponent pràctic més rellevant, ja que va assumir aquest àmbit territorial amb tota la naturalitat en un Congrés que, recordem-ho, anava molt més enllà de la llengua i la cultura, ja que es va organitzar en més d'una vintena d'àmbits des dels quals es pretenia definir com havien de ser les «estructures» del país en democràcia: salut, educació, ordenació del territori, economia... Com ens recorda l'historiador Enric Pujol, «el Manifest de la cultura catalana, que

fou un dels primers documents del congrés que es féu córrer, es podia llegir com a primer punt: "Afirmem la unitat lingüística i cultural dels Països Catalans, fruit d'una història comuna i d'una realitat compartida que cal fer progressar"».⁷ A més, l'organització del Congrés estava estructurada tenint en compte aquesta amplitud territorial, de manera que cada territori tenia una coordinació pròpia, a més de formar part de l'estructura organitzativa central.

Un cop passada la Transició, és l'independentisme el que mantindrà el referent dels Països Catalans com una fita irrenunciable. Al Principat també es manté aquest referent en l'àmbit cultural, especialment a través de les obres de l'Enciclopèdia Catalana,⁸ alhora que des de la Generalitat es dona suport econòmic a les diverses iniciatives vinculades a la cultura catalana dels territoris, però d'una forma més aviat velada.

7 PUJOL, «Els Països Catalans i el Congrés de Cultura Catalana del 1975-1977».

8 Per exemple, les obres *Història natural dels Països Catalans* —dirigida per Ramon Folch i que inclou quinze volums publicats entre 1984 i 1992— i *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans* —tretze volums dirigits per Borja de Riquer i publicats entre 1996 i 2008.

La generació nascuda a la Transició, que es pot dir que lidera el creixement de l'independentisme, sempre ha tingut clar que l'àmbit nacional són els Països Catalans. No és per casualitat que des del Bloc d'Estudiants Independentistes (BEI) es va promoure als anys 1990 la implantació d'aquest sindicat d'estudiants a les Illes Balears, a més del Principat, i també la col·laboració amb el Bloc d'Estudiants Agermanats del País Valencià, fins a la plena integració de tots els territoris a través del Sindicat d'Estudiants dels Països Catalans. Tampoc no és causalitat que fos des del BEI, que promogué la creació de l'actual Xarxa Vives, en una negociació per a l'elecció de rector a la UB. En el llibre *Els Països Catalans de la generació llibertat*, coordinat per Pere Martí (1967) i prologat per Eliseu Climent (1940),⁹ podem trobar una representació d'aquests nous líders joves que representen l'independentisme actual. En canvi, des de l'inici del procés d'assoliment d'una majoria independentista al Principat, els Països Catalans han esdevingut una qüestió aliena i incòmoda per a la reivindicació independentista. La

9 MARTÍ, *Els Països Catalans de la generació llibertat*.

6 BAYLAC-FERRER, *Catalunya Nord. Societat i identitat*, p.9.

Des de l'inici del procés d'assoliment d'una majoria independentista al Principat, els Països Catalans han esdevingut una qüestió aliena i incòmoda per a la reivindicació independentista

raó és ben senzilla: l'independentisme evita convertir la seva reivindicació en una causa encara més complexa, com és lògic, assumint que la reivindicació nacional es troba en una situació —o un estadi— ben diferent a cada territori. Però, fins a quin punt es pot dir que es tracta de qüestions deslligades?

Independentisme català o de Països Catalans?

Tota aquesta introducció ens serveix per explicar l'estreta relació entre l'independentisme i l'assumpció dels Països Catalans com a marc nacional. En canvi, es tendeix erròniament a pensar que l'independentisme és un fenomen particular del Principat de Catalunya. Hi ha una diferència important pel que fa al procés de creació d'una majoria independentista, és cert. Però, no es pot dir que el nacionalisme valencià o el de les Illes Balears, pel fet que tingui menys projecció social, no formi part del mateix moviment.

Històricament, el Principat de Catalunya ha viscut un procés d'institucionalització i legitimació de la identitat catalana que no han tingut els

altres territoris,¹⁰ governats durant anys pel PP o per partits socialistes locals tímidament «regionalistes», no s'hi ha desenvolupat un procés d'institucionalització de la identitat en clau nacional. Malgrat que la simple existència d'un govern «propi» hi hagi pogut crear una estructura institucional i simbòlica vinculada al territori, la identitat catalana hi ha estat conflictiva. Especialment al País Valencià, que des de la Transició s'ha convertit en l'espai de combat per la deslegitimació de la unitat de la llengua i tot allò que pogués tenir algun to pancatalanista, fins al punt de votar una resolució contra l'ús de la denominació «Països Catalans» a les Corts Valencianes. El bloqueig i persecució a les emissions de TV3, la llei de senyes d'identitat¹¹..., han pretès crear un cordó sanitari contra la unitat lingüística i cultural entre el Principat i el País Valencià.

De fet, l'existència d'unes classes dirigents sense consciència nacional han fet que al País Valencià les coses

preguessin un caire molt diferent que al Principat. És el mateix que succeeix, en certa mesura, a les Illes Balears, tot i que la situació de la llengua és millor allà que no pas al País Valencià, la manca d'una classe dirigent amb vocació de convertir la cultura pròpia en cultura nacional, ha fet que durant anys romangui en bona mesura com un referent folklòric, però no directament nacionalitzador, amb l'afegit que implica la divisió entre illes i que dificulta la creació d'una identitat col·lectiva que tot i ser particular no tingui només vocació particularista, sinó societal. I malgrat tot, potser és això el que ha preservat la cultura de les illes com a tradició local amb una qualitat força notòria. Encara podríem dir el mateix del Rosselló i de la Franja, on el localisme ha estat durant la segona meitat del segle XX la salvaguarda d'una tradició cultural viscuda com una forma d'identitat particular, no valorada institucionalment, però arrelada a la gent del territori.

Tanmateix, en ple segle XXI s'endevina un altre fenomen prou interessant: l'efecte que ha produït l'acció de la societat civil —en forma d'associacions culturals, naturalis-

10 ROVIRA, «La institucionalització de la identitat: el cas català i els seus reptes».

11 Llei 6/2015, de 2 d'abril, de la Generalitat, de Reconeixement, Protecció i Promoció de les Senyes d'Identitat del Poble Valencià.

La societat civil ha creat la consciència de pertànyer a un conjunt més ampli, normalitzant els referents simbòlics i culturals fins assumir-los com a nacionals

tes o clarament reivindicatives—, la qual ha creat la consciència de pertànyer a un conjunt més ampli a mesura que les noves generacions nascudes en l'etapa postfranquista i autonòmica normalitzaven els propis referents simbòlics i culturals com a part de les possibilitats que oferien les llibertats democràtiques i que progressivament han assumit com a «nacionals». En aquest sentit, no és atzarós que l'espanyolisme —aquest sí, institucional— hagi reaccionat precisament d'una manera sovint poc democràtica, perquè és per la via de l'expressió lliure de les persones i de les entitats de la societat civil que s'ha produït la consolidació d'una identitat civil i cultural catalana. En el cas dels Països Catalans, efectivament, es produeix el procés de conversió de l'*ethnos* al *demos*, tal com explicava Anthony D. Smith (1939-2016) en el seu model d'anàlisi basat en l'etnosimbolisme.¹² I per això no és estrany que s'hagi produït una gran extensió i popularització d'expressions folklòriques que eren perfectament locals i que han esdevingut símbols d'identitat nacional:

castellers a la Catalunya Vella, al Rosselló, a les Illes; bandes al Principat; festes mallorquines a Barcelona; correfocs arreu... Aquesta vitalitat cultural, manifestada també en la música en català i en la literatura, sobretot, constitueix una base sòlida de vinculació entre els territoris. Avui ja no es pot concebre la cultura catalana sense els Països Catalans en el seu conjunt.

Però encara hi ha més. Dèiem que l'independentisme de finals del XX està vinculat a la reivindicació dels Països Catalans com a marc nacional. Això porta, a finals del segle XX, a la vinculació de l'acció política als diferents territoris, des de la Crida a la Solidaritat fins a la fórmula de la Federació Lluït —que promou l'acció conjunta d'Òmnium Cultural, Acció Cultural del País Valencià i l'Obra Cultural Balear. És cert que les opcions d'expansió directa d'organitzacions des del Principat no ha acabat de funcionar. Però en canvi, és evident la influència que produeix el moviment reivindicatiu del Principat en altres llocs, ja sigui prenent consciència de l'espoli fiscal que pateix el País Valencià o de la manca d'infraestructures que mermen les

opcions de l'anomenat corredor mediterrani.

Finalment, caldrà veure amb el temps com la reivindicació independentista, que semblaria circumscrita al Principat, pot acabar influïent en el sorgiment d'una major consciència nacional als altres territoris de parla catalana. Tot dependrà de l'èxit d'aquest moviment d'ampli abast i la seva relació amb aquest teixit social de base que hem esmentat. Segurament un procés independentista liderat per la societat civil com el que hi ha al Principat té moltes opcions de «contaminar» altres processos de desvetllament nacional als altres territoris, pels vincles que s'estableixen entre persones i entitats. L'extensió del nacionalisme cívic al País Valencià, a les Illes i al Rosselló ja és un fet, amb la consegüent consolidació de les opcions polítiques.

Un estat independent, una nació compartida

Tot i que hi ha el temor d'un espanyolisme creixent, i de la reacció hostil de l'Estat espanyol cap a la llengua i la cultura catalanes, el procés independentista del Principat és molt

¹² SMITH, *The cultural Foundations of Nations. Hierarchy, Covenant, and Republic*.

Avui ja no es pot concebre la cultura catalana sense els Països Catalans en el seu conjunt

ben vist en alguns sectors de la resta de territoris dels Països Catalans, els més conscienciats nacionalment és clar. I d'una manera molt explícita al Rosselló, que busca en Barcelona poder disposar d'una capital més accessible i identificable amb el propi territori, a diferència de París. En tot cas, ésser perseguit ja és una victòria, deia Fuster.

Si llegim les propostes que va fer el Consell Assessor per a la Transició Nacional (CATN) sobre la relació que caldria establir entre una Catalunya independent i els altres territoris dels Països Catalans, detallades en el document dedicat a la cooperació amb l'Estat espanyol,¹³ ens trobem amb l'escenari més «realista», és a dir, caldria apostar per la cooperació entre Catalunya i l'Estat espanyol per establir un acord transfronterer que permetés compartir un espai comunicatiu, lingüístic i cultural. Preveient això, el CATN té en compte els diferents models existents en l'àmbit internacional —Benelux, Nordic Council, British-Irish Council.... Tam-

bé té en compte les organitzacions de caràcter transfronterer en les que Catalunya està implicada: Programa Operatiu de Cooperació Territorial Espanya-França-Andorra, l'Agrupació Europea d'Interès Econòmic, la Comunitat de Treball dels Pirineus... Costa creure que l'Estat espanyol s'hi avingüés, almenys a curt termini. També s'ha especulat sobre la possibilitat d'atorgar la nacionalitat als ciutadans dels Països Catalans per part de Catalunya quan aquesta sigui un estat. A tall d'exemple, segons Pere Aragonès (1982) «la República Catalana ha de comptar amb els ciutadans dels Països Catalans en la configuració constitucional dels seus elements fonamentals, entre els quals es destaca, pel caràcter inherent a la consideració d'estat, la nacionalitat».¹⁴

De fet, no podem saber què passarà si Catalunya s'independitza, si hi haurà cooperació amb l'Estat espanyol, si el nou estat atorgarà la nacionalitat als altres catalans, o si es continuarà amb la política de suport no explícit a les entitats que

promouen la llengua i la cultura per part del govern del nou estat. No diem que no sigui bo que es plantejgin opcions, ans al contrari, perquè formen part de la pròpia construcció del projecte independentista. Però cal preveure dificultats en aquest terreny, sobretot si no hi ha una sortida negociada de l'Estat espanyol. De fet, no sabem encara quin ritme temporal tindrà el procés polític que ha iniciat el Principat.

En canvi, des de la perspectiva de la societat civil, les coses són més senzilles, ja que la cooperació i les formes de col·laboració no estan necessàriament constrenyides per les regles internacionals ni els acords entre estats, tal com ja s'ha viscut en el cas de la Fundació Ramon Llull —a la qual s'ha pogut incorporar Andorra—, de l'Institut Ignasi Vilallonga, la Xarxa Vives, l'Institut d'Estudis Catalans, l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana... Des d'aquest àmbit, és possible desenvolupar unes polítiques culturals que abastin totes les terres de parla catalana. És evident que si Catalunya esdevé un estat comptarà amb més recursos i més marge de maniobra per donar suport, directament o indirectament,

13 CONSELL ASSESSOR PER A LA TRANSICIÓ NACIONAL, *Les relacions de cooperació entre Catalunya i l'Estat espanyol*.

14 ARAGONÈS, «Independència de Catalunya: com queden els Països Catalans?».

Un procés independentista liderat per la societat civil com el del Principat té moltes opcions de «contaminar» altres processos de desvetllament nacional als altres territoris dels Països Catalans

a les iniciatives que promoguin la llengua i la cultura compartida des de la societat. També és evident que tindria la responsabilitat moral de fer-ho, atès que culturalment el nou estat es nodriria de la cultura creada en aquests altres territoris.

Els Països Catalans, una regió d'Europa

Passi el que passi amb la independència de Catalunya, és lògic pensar que el context actual ha de portar a una major projecció social del nacionalisme polític al País Valencià, les Illes Balears i el Rosselló. Si l'espanyolisme intenta frenar el desenvolupament d'una certa normalitat en l'aprenentatge i l'ús de la llengua catalana arreu és perquè s'ha vist com el context democràtic podia donar peu a una presa de decisions polítiques que anava en aquesta línia als respectius territoris. L'estratègia del bloqueig a la llengua per anul·lar les identitats nacionals minoritzades és un símptoma de la impotència de l'Estat per gestionar la seva diversitat. En el cas del Rosselló, el català no és identificat com una amenaça de forma tan virulenta, però el procés de politització al voltant

de la llengua i la cultura catalanes continua afectant encara una part minoritària de la població.

Necessàriament, la defensa de la llengua i la cultura catalanes anirà prenent importància en la mobilització per la independència, i de retruc també intensificarà la mobilització social al voltant d'aquesta qüestió. S'ha vist aquest fenomen a les Illes Balears amb la Marxa per l'Educació i també al País Valencià, a través d'Escola Valenciana. Però ja no serà viscuda només com la defensa d'una identitat col·lectiva amenaçada, sinó com la defensa dels valors democràtics i la capacitat de decisió col·lectiva. És aquí on la noció de la col·lectivitat com un *demos* queda reforçada, es polititza inevitablement i supera la fase purament folklòrica de la cultura.¹⁵ La politització implica, doncs, la identificació de la col·lectivitat com a identitat políticocultural, és a dir, nacional. Cal preveure, doncs, una major intensificació d'aquesta identitat política, amb la mobilització i acció cívica corresponent, als diferents territoris de parla catalana, a

15 SMITH, *The cultural Foundations of Nations. Hierarchy, Covenant, and Republic.*

mesura que es produeixi un xoc amb la lògica de l'Estat espanyol.

D'altra banda, els Països Catalans ja constitueixen avui, en la lògica dels processos de regionalització i de cooperació transfronterera interns de la UE, una àrea geogràfica amb sentit per si mateixa, tant pel que fa a les relacions comercials, com al tan maltractat corredor mediterrani. No és descartable que en un futur l'Euroregió de l'Arc Mediterrani, l'EURAM, passi per aquest tipus de regionalització europea, la qual cosa consolidaria el territori dels Països Catalans com un espai estratègic en les relacions comercials de la UE amb tercers. De fet, la unió estratègica dels ports de Barcelona, Tarragona i València pot constituir un pol logístic d'una importància extraordinària per al transport marítim que passa pel canal de Suez. Si els Països Catalans volguessin fer valer la seva posició geoestratègica en el marc de la UE, encara es faria més evident als ulls d'aquesta que el bloqueig del corredor mediterrani que està realitzant l'Estat espanyol des de fa anys només es pot resoldre atorgant sobirania a aquest territori. Tal com apuntava Joan Veà (1987)

L'estratègia del bloqueig a la llengua per anul·lar les identitats nacionals minoritzades és un símptoma de la impotència de l'Estat per gestionar la seva diversitat

en un article en aquesta mateixa revista, amb 13,6 milions d'habitants, els Països Catalans representarien el novè estat de la UE, el vuitè país que més aportaria al PIB (2,99%) i l'onzè estat en renda per capita (108,4%) i serien aportadors nets als pressupostos europeus.¹⁶

Hi ha, doncs, moltes raons perquè des de la societat civil, amb el suport de les institucions si és possible, es treballi pensant en l'àmbit dels Països Catalans. Tant des del punt de vista econòmic, com des del punt de vista cultural. Des del Principat es pot exercir, com s'ha fet històricament, el lideratge d'aquesta cooperació. Però cada vegada més, caldrà comptar amb la veu i l'acció dels altres territoris. En aquest sentit, el País Valencià —i València com a capital—, té un paper decisiu en aquesta possible cooperació entre països, perquè és on el combat és més dur però on les opcions nacionals poden tenir més impacte simbòlic, tal com es va poder veure el 25 d'abril de 2016 a la plaça de bous de València, plena a vessar per reivindicar la

llengua i la identitat, amb l'acompanyament d'una producció musical actual que no té res a envejar al que es fa des de Barcelona. La força de la societat civil, que mobilitza milers de persones al Principat en favor de la independència, té el seu equivalent transformador en els altres territoris dels Països Catalans. ■

¹⁶ VEA, «Els Països Catalans al món. Una perspectiva econòmica».

■ Bibliografia

ARAGONÈS, Pere. «Independència de Catalunya: com queden els Països Catalans?» [en línia]. A *Vilaweb*, de 24 d'octubre de 2012. Disponible a: <www.vilaweb.cat>.

BAGUR, Joel i DÍEZ, Xavier (coords.). *La gran desil·lusió. Una revisió crítica de la Transició als Països Catalans*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2005.

BAYLAC-FERRER, Alà. *Catalunya Nord. Societat i identitat*. Perpinyà: Trabucaire, 2009.

CONSELL ASSESSOR PER A LA TRANSICIÓ NACIONAL. *Les relacions de cooperació entre Catalunya i l'Estat espanyol* [en línia]. Informe núm. 3. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2014. Disponible a: <www.gencat.cat>.

ESPLUGA, Josep. «L'associacionisme a la Franja: un model de resistència cultural en un entorn hostil». A *Canemàs. Revista de pensament associatiu*, núm. 2, hivern-primavera 2012.

FUSTER, Joan. *Qüestió de noms*. Barcelona: Edicions d'Aportació Catalana, 1962.

FUSTER, Joan. *Nosaltres, els valencians*. Barcelona: Edicions 62, 1962.

GREENFELD, Liah. *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press, 1992.

MARTÍ, Pere (coord.). *Els Països Catalans de la generació llibertat*. Barcelona: Columna, 1996.

MIRA, Joan Francesc. *Crítica de la nació pura. Sobre els símbols, les fronteres i altres assaigs*

impetuosos. València: Edicions 3i4, 1984.

MIRA, Joan Francesc. *Cultures, llengües, nacions*. Barcelona: La Magrana, 1990.

PUJOL, Enric. «Els Països Catalans i el Congrés de Cultura Catalana del 1975-1977». A *Revista de Catalunya*, [en premsa], 2016.

ROVIRA, Marta. «La institucionalització de la identitat: el cas català i els seus reptes». A CASASSAS, Jordi (coord.). *Les identitats a la Catalunya contemporània*. Cabrera de Mar: Galerada, 2009.

SMITH, Anthony D. *The cultural Foundations of Nations. Hierarchy, Covenant, and Republic*. Oxford: Blackwell Publishing, 2008.

VEA, Joan. «Els Països Catalans al món. Una perspectiva econòmica». A *Eines*, núm. 17, primavera 2012.